

Hogyan változtatja meg a jog nyelvezetét a számítógép?

A logika és a tekhné a jogban

Bár egyesek máig vitatják, nagyjából mégis konszenzus van a jogtudományban, hogy a jogi nyelv a hétköznapi nyelv része¹, legfeljebb a jogászok egy alcsoportot alkotnak a nyelvi közösségen belül, ahol a szavak hétköznapi jelentéseit időnként megváltoztatják, korlátozzák, vagy épp kiterjesztik.² Az pedig nehezen vitatható állítás, hogy a hétköznapi kommunikációnkat, és a nyelvünket a számítógép, és főképp az internet, és a vele összefüggő új kommunikációs platformok és csatornák drámai módon megváltoztatták.³ Ugyanakkor, ha vizsgálat tárgyává tesszük ezt a változást, nagyon nehéz szétszálazni az okokat és a következményeket. Például itt van a jogalkotás felgyorsulása és mennyiségi növekedése Magyarországon. Vajon mi okozza ezt? A magyar politika azon törekvése, hogy egyre inkább eszközként használja a jogot? Vagy ez a változás egy általánosabb trendbe illeszkedik, és a beavatkozó állam kiterjedésével függ inkább össze? Vagy benne van a technológia is, esetleg mindjárt kettős okként? (Egyrészt, mert a technológiát szabályozni kell, és sok szabály ennek nyomán keletkezik, másrészt a technológia lehetővé teszi hogy könnyebben állítsunk elő szövegeket.) A társadalom és a nyelv folyamatai mindig soktényezősök, ahol az okok gyakran következményei más, mélyebb okoknak, sőt az okok egyszerre következmények is, mert reflexív, önerősítő folyamatokról van szó.

Ezeket a megszorításokat előrebozsátva szeretnék a számítógép jogi nyelvet változtató szerepéről beszélni a rengeteg lehetséges elemzési szint és megközelítésmód létjogosultságát elismerve alapvetően csak két aspektusból. Az első aspektus szellemtörténeti: szeretném felvázolni azt a folyamatot, ahogy a jogi nyelv *pontosításának és logicizálásának* programja előrehaladt, és kulminálódott (majd vallott kudarcot) a számítógép megjelenésének hatására a Jurimetrics mozgalomban. A második aspektus abban a kérdésben foglalható össze, hogy hogyan nyomul be az alapvetően és eredetileg a gyakorlati, (erkölcsi) cselekedetek világát rendező jog szférájába, a *phronézisbe* a *tekhné*, a mesterségbeli tudás, a „létrehozó lelki alkat”⁴, és ezáltal hogyan *technicizálódik* a jog nyelvezete. Végül a cikk harmadik részében azt elemzem, ahogy a két szellemtörténeti szál összefonódik a jogi szövegek számítógépre vitelében. Ebben az utolsó részben elemzem azokat a (nyelvi) jelenségeket, amelyeket az „elektronikusan előállított jog”⁵ okoz, és arra jutok hogy ez a változás a felszínen jóval nagyobbnak tűnik, mint amekkora valójában.

¹ Szabó Miklós: *Ars iuris, a jogdogmatika alapjai*, Bíbor, Miskolc 2005. 31-32., 97.

² V.ö. Frederick Schauer hozzászólását a jogászok és nyelvészek közreműködésével 1995-ben rendezett jog és nyelv interdiszciplináris konferencián, Washingtonban. [A konferencia teljes leirata megjelent: *Proceedings*, 73 Wash. U. L. Q. 800 (1995).] Schauer vonatkozó hozzászólása a 814. oldalon olvasható.

³ V.ö. pl. David Crystal előadásait, pl. *The Effect of New Technologies on English* - <https://www.youtube.com/watch?v=qVqcoB798Is> „Every Internet domain, that you’re dealing with influences the way in which you use language.” (7:43) Ugyanakkor ugyanő mondja egy perccel később: „I know people think that the Internet is having a major, major influence on language. That the English language today is not the same as it was twenty years ago. That’s rubbish. The English language today is almost identical with what it was twenty years ago.” (8:13)

⁴ Arisztotelész, *Nikomakhoszi Ethika*, 1140a, Európa, Budapest, 1987, 161.

⁵ A kifejezést Katrina Fisher Kuh cikkének címéből kölcsönöztem, [Kuh, Katrina Fischer: *Electronically Manufactured Law*, 22 Harv. J. L. & Tech. 223 (2008-2009), 223-272]

I.

A felvilágosodásig fel sem vetődött, hogy a jognak bármi köze lehetne a logikához vagy a matematikához. (Ahogy a mai fogalmaink szerinti matematika és logika nem is létezett.) Bár a jogot már a középkorban „testként” (corpus) ábrázolják, amelyben az egyes rendelkezések egymással kapcsolatban állnak, és „ellentmondásmentes rendszert” alkotnak⁶, mégis, egészen Leibniz-ig nem volt elfogadott a jog rendszerét matematikailag is megragadni. Leibniz volt az első, aki azt követelte, hogy a jogot axiomatizálják, szigorú, zárt rendszerbe foglalják, és kodifikálják. Leibniz a folyamatot úgy képzelte el, hogy a jog szabályait néhány általános szabályra és elvre vezetnék vissza, majd ezek alapján a teljes (német birodalmi) jogot egy térkép-szerű táblán foglalják össze, amely alapján minden jogeset eldöntése lehetségessé válna a geometriai analízis mintájára.⁷ A leibnizi programban két olyan elemet is felfedezhetünk, amely a jogi gondolkodás utolsó három évszázadában aztán újra és újra felbukkan. Az első, hogy a jog nyelvezete *nem elég pontos*, megromlott, kusza, bizonytalanságokat hordoz. (Más kérdés, hogy Leibniz a romlatlan és pontos nyelvet a praetorok edictumaiban és a Digesta resposumaiban vélte meglátni.) A másik motívum ami itt tűnik fel először, hogy ennek a bizonytalanságnak a megszüntetésére a megoldás a matematika és a logika alkalmazása lehet a jog világában.

A jog és nyelv kapcsolatát ez a két motívum máig nagyon erősen befolyásolja. Például ugyanez a törekvés motiválja a 19. század végén német nyelvterületen virágzó fogalmi jogászatot, (*Begriffsjurisprudenz*), amelynek képviselői „azon előfeltevés nyomán, hogy elvileg lehetséges a jog «tudományos» (azaz tökéletes, hézagmentes) rendszerének kialakítása, (...) ennek kidolgozására vállalkoztak. A «tudományos pozitívizmus» talaján állva ismét a matematikához hasonlóan — a leibnizi ars combinatoria nyomán — az általános fogalmakból a partikuláris fogalmakra való deduktív következtetés lehetőségét, s az ebből fakadó egyértelműséget keresték a jogtudományban.”⁸ A fogalmi jogászat, bár elsődlegesen a jogtudományi diskurzust alakította át, végső soron a jog teljes rendszerét is meg szeretne volna változtatni, hiszen a kodifikációt tűzte ki célul, - amely a német BGB-vel részben meg is valósul.

A fogalmi jogászat érdekes párhuzamban áll a vele csaknem egy időben színre lépő, és az amerikai jogi gondolkodást hatalmas mértékben befolyásoló „langdellianizmussal” (Cristopher Columbus Lengdell harvardi dékán neve után), amely a jogot tudománnyá, még hozzá a természettudományok sztenderdjei szerinti tudománnyá szeretne volna formálni.⁹ Langdell is arra a következtetésre jutott, hogy akárcsak az euklidészi matematikában néhány axiómára kell visszavezetni a jogi szabályokat, és ezekből kell deduktív módszerrel megoldani a jogeseteket.¹⁰

⁶ Harold J Berman: Law and Revolution; The Formation of the Western Legal Tradition, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 132.

⁷ Varga Csaba: Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról, Budapest, Osiris, 1998, 308.; Napoleonnak közismerten ugyanez volt a törekvése a Code Civil kapcsán [ld. Takács Tibor: A francia magánjog fejlődésének története (Code Civil és előzményei), Doktori értekezés, 2005. (Online verziója: http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5735_section_1132.pdf 165.], ugyanakkor Napoléon arra is rádöbrent, hogy ennek milyen hátulütői vannak: „Száműzetésben írt visszaemlékezésében kifejtette, hogy a világosságot mutató törvények gyakran alkalmazásuk során valóságos káoszt mutatnak, hiszen az emberek szenvedélyükkel eltérítik azokat eredeti szándékuktól.”

⁸ Szabó, (i.m. 1. l.j.) 74

⁹ Patterson, Dennis: Langdell's Legacy, 90 Nw. U. L. Rev. 196 (1995-1996) 196-203

¹⁰ Grey, Thomas C: Langdell's Orthodoxy, 45 U. Pitt. L. Rev. 1 (1983-1984) 1-54

Ezek az eszmék elhelyezhetőek egy tágabb kontextusban is, ahogy azokat Max Weber a 20. század elején meg is teszi. Szerinte a világ varázstanításának a része a jog *racionalizálódása*, amelynek fő mozgatóereje az, hogy a kapitalista gazdaságnak kiszámíthatóságra van szüksége.¹¹

Nem csoda hát, hogy amikor a számítógép megjelenik, vele szinte ezzel egy időben születik meg a gondolat, hogy a jogot lehetséges számítógépesíteni, és akár ítélkező automatát is létrehozni. Lee Loevinger, minnesota-i ügyvéd, a Jurimetrics mozgalom meghirdetője 1949-ben így ír:

„Bárki, aki csak a legcsekélyebb mértékben is hisz abban, hogy a jogi ügyeket a ‘logika’ alapján döntenek el, meg kellene fontolnia a dolgot a kibernetika legutóbbi vívmányainak fényében. Már léteznek olyan gépek, amelyek a gondolkodási folyamatokat oly mértékig imitálják, hogy differenciál-egyenleteket és ezzel egyenértékű, vagy még bonyolultabb logikai műveleteket tudnak megoldani. A gépeket meg lehet úgy építeni, hogy szinte bármennyi változóval rendelkező problémát meg tudjanak oldani, és még ezen sok változó esetén is sokkal gyorsabb a működésük, mint az emberi elmének. Miért nem lehet olyan gépet építeni, amely jogeseteket tudna eldönteni? A problémák komplexitása, az érintett változók számát is tekintetbe véve jóval a létező gépek képességein belül van. Az a nehézség, hogy *nincsen olyan nyelvezetünk*, mint a tudósoknak a számok és a műveleti jelek, amelyet a gépbe táplálhatnánk. A jogi terminusok csaknem mind bizonytalan nyelvi kifejeződések, melyeknek csak rituális fontossága van.”¹²

A Leibniz által vázolt probléma tehát, szinte változatlan formában évszázadokkal később is újra előttünk áll: *a jog nyelvezetének bizonytalansága* akadályozza meg azt, hogy a jog matematizálható, és ezzel maximálisan kiszámítható, előrelátható legyen. A feladat tehát: a jog nyelvét pontosabbá tenni.

II.

A számítógép és a jogi nyelv interakciójának másik gyökere a modern beavatkozó állam megjelenéséig nyúlik vissza. Ez a folyamat a 19. század végtől kezdődően, de igazán intenzíven a 20. század közepétől fokozatosan egy új elemet, a *tekhné* elemét viszi bele a jogba. Itt a *tekhné* kifejezést sajátos értelemben használom. Gadamer Arisztotelész interpretációját némileg leegyszerűsítve¹³ arról van szó, hogy az emberi tudásnak (Arisztotelésznél eredetileg: az eszes lélek résznek) különféle típusai vannak. Ezek közül a három legfontosabb a *phronézisz*, a *tekhné* és az *episztémé*. A *phronézisz* az erkölcsi világunk, mondhatni a társas érintkezés, a gyakorlati cselekvés világa. A *tekhné* a „mesteremberi tudás” a dolgok célirányos előállításának képessége, a tervező ember világa. Végül az *episztémé* a tudományos ismeret, a változatlan dolgok térénuma, amely a matematikában ölt ideáltipikusan testet. Arisztotelész a jogot egyértelműen a *phronézisz* világára korlátozza: a jog az emberek társas cselekvéseinek szférája, az együttélésüket szabályozó normák összessége. Hosszú ideig a jog korpuszát valóban uralták az ilyen típusú szabályok¹⁴.

Valami az ipari forradalom idején azonban megváltozik. Beniger híres könyvében¹⁵ pontosan, és rendkívül részletesen leírja, hogy hogyan kerül válságba - alapvetően az „elszabadult” energia és

¹¹ Gazdaság és társadalom, 1/2. KJK, Budapest, 33. „a jognak racionális szabályok szerint, kiszámíthatóan kell működnie”.

¹² Loevinger, Lee: Jurimetrics: The Next Step Forward, 33 Minnesota Law Review (1949), 471. Kiemelés tőlem, Z.Zs.

¹³ Gadamer, H-G: Igazság és módszer, Gondolat, Budapest, 1984., 221

¹⁴ Azt el kell ismerni ugyanakkor, hogy a szervezeti jog már a középkori kánonjogban hatalmasat fejlődik. [Berman, (6. l.j.) 199 és köv.]

¹⁵ Beniger James R.: Az irányítás forradalma, Gondolat-Infonia, Budapest, 2004. (ford.:Rohonyi András)

anyag hatására – előbb a közlekedés, majd az üzleti élet, és a bürokrácia (és vele a jog is). Az egyes társadalmi alrendszerek kényetlenek magukból hatékonyabb információgyűjtési, tárolási és feldolgozási mechanizmusokat kiizzadni, (mint amilyen a távíró, az írógép, a kettős könyvelés, a hatékony, többszintű nagyüzemi irányítási mechanizmusok, és például olyan eljárás-szervezési könnyítések mint az *úrlap*). Majd ezek a mechanizmusok visszahatnak az adott alrendszerre, (pl. a tömeggyártás során termelt árufelesleg miatt a vállalatok kényetlenek a piackutatás, a marketing, a minőség-ellenőrzés új módszereit kifejleszteni.)¹⁶

Az irányítást és ellenőrzést szolgáló szabályok egy döntő része a jog részévé válik: a jog (részben) az irányítás és a kontroll, az igazgatás és ellenőrzés eszköze lesz. Jogszabályokba íródnak bele a tűzvédelem¹⁷, a munkavédelem¹⁸ a fogyasztóvédelem¹⁹, az egészségügy²⁰, az oktatási szféra²¹ szabályai, a pénzügyi szektort szabályozó milliárdnyi garanciális szabály²², a gazdaság és más társadalmi alszférák ellenőrzésének, uralásának megannyi szabálya és kontrollmechanizmusa. Szervezet-konstituáló, garanciális szabályok és protokollok jelennek meg a jogszabályok szövegében, sőt magának az információnak a gyűjtésére²³ és tárolására²⁴ vonatkozó rendelkezések. A veszélyes anyagok képleteit²⁵ éppúgy jogszabályba foglalják, mint a pénzek elvonásának²⁶ és kiosztásának²⁷ matematikai szabályait.

Ehhez, a kontrollfeladathoz *másfajta jogra (nevezzük ezt a könnyebbség kedvéért „kontrolljognak”)* van szükség, mint a római jogon alapuló és a pendektisztika által csiszolt jog, amely alapvetően mégiscsak a társas viselkedés morálisan is erősen színezett szabályait tartalmazza. Nem nehéz belátni, hogy egy nyilvántartást felállító, egy szervezetet konstituáló, egy adatszolgáltatási kötelezettséget részletező, vagy egy kifizetés számítását tartalmazó jogi rendelkezést másféleképpen kell nyelvileg megformálni, mint egy magánjogi szabályt. Például azt aligha lehet egy adatszolgáltatást előíró jogszabályba beírni, hogy a dohánybolt-tulajdonosok kötelesek minden olyan adatot szolgáltatni az illetékes állami szervezet felé²⁸, amely „az adott helyzetben általában elvárható”.

De nemcsak ez a különbség: ezek a jogszabályok legtöbbször a szabályozott terület szaknyelvi zsargonját használják, és már meg sem kísérik azt, amit még a Code Civil szem előtt tartott²⁹, hogy mindenki számára érthetőek, világosak, és egyszerűek legyenek. Itt a nyelvezetnek mindenekelőtt

¹⁶ i.m. 43

¹⁷ pl. 1996. évi XXXI. törvény a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról

¹⁸ pl. 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről

¹⁹ pl. 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről

²⁰ pl. 1991. évi XI. törvény az egészségügyi hatósági és igazgatási tevékenységről

²¹ pl. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről

²² pl. 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról

²³ pl. 440/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a hulladékkal kapcsolatos nyilvántartási és adatszolgáltatási kötelezettségekről

²⁴ pl. 1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról

²⁵ pl. 219/2011. (X. 20.) Korm. rendelet a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről, I. melléklet

²⁶ pl. 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról

²⁷ 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról

²⁸ v.ö.: 244/2013. (VI. 30.) Korm. rendelet a dohánytermék-kiskereskedők által vezetendő nyilvántartásokról, valamint a dohányboltban forgalmazott egyes termékekre vonatkozó adatszolgáltatási kötelezettség teljesítéséről

²⁹ Takács Tibor: A francia magánjog fejlődésének története (Code Civil és előzményei), Doktori értekezés, 2005. (Online verziója: http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5735_section_1132.pdf) 165.

(szakmailag) *pontosnak* kell lennie. A jogszabályokat egy szakma szakemberei írják a többi szakembernek. Fel sem vetődik, hogy azt az adott szűkebb szakterületen kívül bárki más alkalmazni fogja, sőt egyáltalán el fogja valaha olvasni. Hiszen ki olvas el egy csaknem 35 000 oldalas rendeletet?

30

A technika és a rövid távú politikai és állami célok ráadásul nagyon gyorsan változnak. Ezért erre a jogra jellemző, hogy elképesztő ütemben cserélődik a tartalma. Itt egészen furcsa és extrém jelenségekkel is találkozhatunk. Még hatályba sem lépett, és máris megváltoztatott jogszabályokkal³¹, egy éven belül akár tucatnyi alkalommal módosított törvényekkel³².

Erre a jogra jellemző, hogy gyakorlatilag nem áll mögötte szisztematizáló, a rendelkezések közötti értelmi – fogalmi kapcsolatokat rendszerező jogtudományi, („dogmatikai”) erőfeszítés. Ennek nemcsak a gyors változás az oka, hanem az is, hogy a technikai jogot a háttérből nem a római jog – sokszor erkölcsi, gyakorlati filozófiai megfontolásokra épülő elméleti megfontolásai, a „jogdogmatika” - foglalják keretbe, hanem más rendszerszervező erők. Ezek az erők főként az egyes szakmák „tekhnei”: a számvitel, a pénzügy, az építészet, az erdőgazdálkodás, a számítástechnika, és egyes szak-bürokráciák szakmai protokolljai, szokásai és előírásai. És persze a gyakran változó politikai célok. Az adózási szabályok gyakori változása mögött például szinte mindig a politika rövid távú érdekeit, vagy az élelmes és adóelkerülésre játszó adózók trükkjeinek kivédésére irányuló erőfeszítéseket fedezhetjük fel.

Ebben a világban a jog már valóban csak eszköz, mert a modern állam szinte egyetlen cselekvési módszere, megnyilvánulási módszere a jogszabály-alkotás lett. Ha a politika valamit el akar érní, akkor azt jogszabályba kell, hogy foglalja, nincsen más lehetősége. Ebben a jogban valóban eltűnni látszik a hagyományos értelemben vett koherencia: a rendelkezéseket nemcsak nem lehet, hanem tipikusan *nem is kell* egymásra tekintettel, a jogszabály, és a mögöttes rendszerező jogtudomány fogalmaival és kontextualizáló rendszereivel, a szöveg egészét szem előtt tartó gondolkodással értelmezni. Ezt a jogot lehet részleteiben és töredékesen „használni”. Kinyitom a jogszabályt, és kiszámolom a lakásom után járó illetéket. Nem érdekel, és nincs is jelentősége, hogy mi az illeték kirovásának a célja, és hogyan viszonyulnak egymáshoz a vagyonszerzési illetékek egyes fajai, és mi az egész elhelyezkedése a nagy rendszeren belül. Persze itt is lehetnek a rendelkezések között olykor bonyolult összefüggések, (pl. kivételek), de ezek a kivételek legtöbbször algoritmizálhatóak. Sőt, az a helyzet, hogy ahonnan ezek a szabályok származnak, sokszor *eleve algoritmizált állapotban vannak*: ez az eredeti formájuk. Kérdezzünk meg egy kodifikátor pénzügyi jogászt, és bizonyosan fog tudni számos olyan példát mondani, ahol a szabály „normál” jogszabályi formába, „hétköznapi nyelvbe” történő öntése jelenti a legnagyobb problémát, hiszen maga az alapgondolat és alapképlet *eredetileg matematikai formában született*. Ez az oka annak, hogy ebben a világban nagyon hamar megjelennek az ún. jogi kalkulátorok, amelyek ezeket a szabályokat voltaképpen visszaviszik az eredeti megformáltsági közegükbe.³³ Ezek a kalkulátorok néhány egyszerű input, szám, vagy

³⁰ A szakképzési kerettantervekről szóló 14/2013. (IV. 5.) NGM rendeletről van szó

³¹ Legutóbb az új Ptk. esetében fordult elő, hogy több, mint 100 helyen változott meg még a hatálybalépés előtt. Látszólag persze a Ptk. rossz példa, hiszen a magánjogi kódex nem a fentebb taglalt kontrolljog része. Ugyanakkor, ha a változott bekezdéseket nézzük, ezek döntő része épp ilyen, [pl. a részvényfajtákra vonatkozó szabályok megváltozása – 2013 évi V. tv. 3:222. § (1)]

³² Pl. A 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról 2013-ban 11 alkalommal módosult, (ennyi hatálybalépési dátum található ebben az évben a jogszabályban), az Art. (2003. évi XCII. törvény az adózás rendjéről) 2013-ban 16 alkalommal, stb. (A tézist illusztrálandó csak egyszerűen ABC sorrendben haladtam a rövidítéssel rendelkező jogszabályok listáján, el sem merem képzelni melyik jogszabály lehet a csúcstartó.)

³³ Mindkét vezető magyar jogi adatbázis szolgáltatás tartalmaz ún. kalkulátorokat, amelyek pl. az illeték kiszámítását teszik lehetővé. De az adózási és bérszámfejtő szoftverek csaknem fél évszázada szolgálják a

kategóriaválasztás után a jogi eredményt pontosan képesek megmutatni. Sőt, ma már látunk olyan eljárásokat, jogalkalmazási szférákat is, amelyekben egyáltalán nem vesz részt ember, azt teljes egészében gépek végzik.³⁴

Mivel a *tekhné* nem nemzeti karakterű, további jellemzője ezeknek a szabályoknak, hogy a legnagyobb részük teljesen változatlan, vagy alig változott formában ismétlődik meg, kerül át az egyik jogrendszerből a másikba. Régóta ismert, hogy a jogintézményeket milyen nehéz lehet adott esetben lefordítani egy másik nyelvre.³⁵ Ezekben a szférákban ez nem probléma, mert a jog nemzeti jellege eltűnik. A szavatoló tőke³⁶, vagy az elektronikus aláírás³⁷ mindenütt ugyanolyan, ugyanúgy működik, ugyanúgy kell szabályozni, és eközben ugyanazt a nyelvet kell használni.

III.

Kicsit előreszaladtunk az időben, de azt megállapíthatjuk, hogy a 20. század közepére a fentebbi két szál: a jogi nyelv pontosítására való törekvés, és a beavatkozó állam kontrolljoga egyszerre van jelen, erősödik. Látunk egy több évszázada tartó küzdelmet a jog logikusabbá, fogalmilag pontosabbá, a lehető legnagyobb mértékben kiszámíthatóvá, előre kalkulálhatóvá tételére, amely a számítógépes ítélkező automata eszméjében csúcsonylik ki a Jurimetrics mozgalomban. Ez a mozgalom a klasszikus magánjogot és főképp a büntetőjogot (sőt elsősorban ezeket) szerette volna a jogi szöveg pontosabb nyelvi megformáltságán keresztül megváltoztatni. Másfelől megjelenik, majd hatalmasra duzzad a beavatkozó állam által termelt „technikai” vagy „kontrolljog”, amely szakmai szabályokat fogalmaz meg, gyakran számok, számítások, algoritmusok, űrlapok és protokollok, szervezeti, és eljárási szabályok formájában, és amely a jogi korpusznak előbb csak nagy, később már elsöprő hányadát képviseli.

Ami a furcsa, hogy ott, ahol erős törekvés mutatkozott a jog algoritmizálására (a klasszikus társas szférákat szabályozó magánjog és büntetőjog) területén, ott az ennek ellenáll: ezek a törekvések rendre kudarcot vallanak. Valahogy az ilyen, a morálra, és az emberi életvilág legmélyebb összefüggéseire épülő jogágakban nem sikerül a nyelvet „pontossá”, „kiszámíthatóvá”, a homályos jelentéstartományokat megszüntetővé tenni. A jog nyelve itt *megszüntethetetlenül* homályos marad, mert a rendelkezések jelentése az egyedi, társas térben konstituálódott szituációban bomlik ki³⁸, és előre, egyszer s mindenkorra egyszerűen nem rögzíthető. Ebben a konkrécióban túl sok kiszámíthatatlan (algoritmizálhatlan) és diffúz elem vesz részt.

De a számítógép mégis sikert arat két területen. Egyrészt hatalmasan előrenyomul a *tekhné*, a kontrolljog világában, hiszen, ahogy azt fentebb is jeleztem az itt található szabályok egy része eleve matematikai és logikai megformáltságú, és csak vissza kell fordítani az eredeti közegébe. Sőt, újabban, elég gyakran a jogalkotó erre már nem is veszi a fáradságot. A jogszabályok elkezdnek

„jogalkalmazókat”. Mindkét esetben csak az eredetileg matematikai formában született szabály visszafordításáról van szó az eredeti közegébe.

³⁴ Zódi Zsolt: Gépek a jogban Jogelméleti gondolatok a számítógépek jogalkalmazásáról, <http://jesz.ajk.elte.hu/zodi54.pdf> 3.

³⁵ Erre klasszikusan a „trust” intézményét szokták felhozni, amely egyfajta osztott tulajdon, és a sajátos angol történeti körülmények hatására fejlődött ki. Nem létezik pontos magyar, vagy common law-n kívüli fordítása.

³⁶ 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról 6. § 101. szavatoló tőke: az 575/2013/EU rendeletben ekként meghatározott fogalom;

³⁷ 2001. évi XXXV. törvény az elektronikus aláírásról 25. § a)

³⁸ Gadamer, i.m. (13. l.j.) 232

képleteket és kódokat közölni.³⁹ Itt a jogszabály címzettje a programozó, de a végső soron a programozó is csak a gép működését készíti el, így a címzett úgyszólván a gép lesz. A leírás a dolog előállítására irányul. Ez a klasszikus tekhné világa. Ez azonban ma még kivétel. A jogszabályok a tekhnét is általában hétköznapi nyelvi közegben igyekeznek megfogalmazni. Richard Susskind például épp ezért mondja azt, hogy egyre nagyobb számban lesz szükség olyan szakemberekre, „jogi tudásmérnökökre”, akik a jogi szabályokat képesek lesznek majd gépi kódokká át-, (olykor vissza-) alakítani.⁴⁰

Ez azt (is) eredményezi, hogy a jogi szöveg szétesik, darabjaira hullik, fragmentálódik. Ennek ékes példája a salátatörvény, amely már meg sem kísérelti értelem-egészebe foglalni módosításait. Tematikailag százféle más jogszabályt változtat meg egy semmitmondó cím alatt. A szöveg ilyen extrém szétesését nem a számítógép *váltotta ki, de az tette lehetővé*. Hiszen a 180 másik jogszabályt módosító salátatörvény, amely tucatnyi eltérő hatálybalépési időpontot irányoz elő *egyszerűen létre sem jöhetett volna* a számítógép segítségével nélkül. Aki ismeri a parlamenti törvénygyárat az jól tudja, hogy pl. Magyarországon először a költségvetési törvények gyártási folyamata vált olyan bonyolulttá, hogy ehhez külön szoftvert kellett írni. Ez a szoftver a különböző időpontban és helyeken keletkezett, majd egy folyamat során állandóan változó – és egymással logikailag kapcsolatban álló – szövegdarabkák összerakási folyamatát vezérelte⁴¹.

A másik fejlemény a szöveges jogi adatbázisok megjelenése. A Jurimetrics történetének ismertetését ott hagytuk abba, hogy az követeli a jogi nyelv pontosabbá tételét,⁴² Ehelyett azonban az történik, hogy több projekt is indul a jog számítógépre vitelére, de ezek nem mesterséges nyelvvel dolgoznak, hanem a jog *adott* nyelvét, szövegeit viszik fel a gépre, és kifejlesztik erre a „pontatlan” és algoritmizálhatatlan nyelvre a *full text index* módszerét. A teljes szövegű index lényege az, hogy nem tárjuk fel a szöveg értelmét, hanem csak a szavait, a karaktersorozatokat (string) leltározzuk fel. Ezt a leltárt *maga a gép* is el tudja végezni sokkal gyorsabban, mint egy ember. Az így létrejött hatalmas táblázatban aztán a gép pillanatok alatt kikeresi egy szó előfordulási helyeit. Az ez alapján zajló keresés sem képes a szövegek kontextusát, vagy értelmét figyelembe venni, csak a karaktersor előfordulási helyét találja meg. Ha a szöveggörnyezetre is kíváncsiak vagyunk, ezt is matematikai formulákba kell hogy öntsük, pl. hogy egy bizonyos szó ÉS egy másik szó együttes előfordulását keressük HÁROM szó távolságra a dokumentum címében, stb.

A szöveges adatbázisok, a buta, értelemre, jelentésre tekintet nélküli gépi keresők nagyon hamar lettek nagyon népszerűek a jog világában. Sikerük titka épp az, hogy *nem akarták* megváltoztatni a jog nyelvét, csak egyetlen munkafázist igyekeztek megspórolni a jogászoknak. A jogszabályok szövegtengerében könnyebb lett egy adott dokumentumot, (jogszabályt, vagy esetet), vagy egyetlen szót megtalálni. A szó szöveggörnyezetének elolvasása, értelmezése, összeolvasása más szövegekkel, majd mindezek okos applikációja, ráolvasása az egyedi szituációra továbbra is a jogászok feladata maradt. A jogi adatbázis nem azért van messze az ítélező automatától, mert nagyon keveset valósít meg annak a programjából, hanem azért, mert *teljesen más irányba indul*, mint az ítélező automata:

³⁹ 3/2013. (II. 15.) NGM rendelet a pénztárgépek és taxaméterek műszaki követelményeiről, a nyugtakibocsátásra szolgáló pénztárgépek és taxaméterek forgalmazásáról, használatáról és szervizeléséről, valamint a pénztárgéppel rögzített adatok adóhatóság felé történő szolgáltatásáról

⁴⁰ Richard Susskind: Az ügyvédség vége; a jogi szolgáltatások újragondolásáról, Complex, Budapest, 2012, 245

⁴¹ A Jung József által írt szoftver két éve még működött a Parlamentben, jelenlegi sorsáról nincsen tudomásom.

⁴² Számptalan ilyen kudarcos, a jogi nyelvet paraméterekre, változókra bontó, és ezekkel matematikai műveleteket végző projektről tudunk. Néhányra ezek közül ld. Zódi: Jogi adatbázisok és jogi forráskutatás, Gondolat, Budapest, 2012. 163

a jogi nyelvet adottnak veszi, nem akarja pontossá, és előre rögzített, egyjelentésű, tiszta, mesterséges nyelvvé tenni.

Mit látunk tehát? Látjuk, hogy a számítógép két területen hatol be a jog világába: a kontrolljog egyes területein valóban a jogalkalmazáshoz hasonló tevékenységeket kezd végezni, a többi területen a jogi adatbázisok formájában használjuk. Mindez nem tűnik túl átütő hatásnak. Hiszen a kontrolljog eleve tartalmaz egy formális logikai-matematikai mozzanatot, a jogi adatbázisok pedig nem változtatnak a szövegen. De ez –ahogy a fentebbi fejtegetésekből is kitéjt, azért nem teljesen van így. Egyrészt, ahogy arra utaltam, a matematikai – logikai mozzanatot a számítógépek megjelenése *tovább erősíti* és pozitív visszacsatolás formájában gerjeszti. A képletek és protokollok, programkódok és űrlapok egyre szaporodnak a jog korpuszában. A jogi kalkulátorok olyan szférákat kezdenek meghódítani, amelyek eredetileg nem tartoztak a tekhé világába, mint pl. az okiratszerkesztés⁴³. Egyre több matematikai szabályt tesznek pórén, a hétköznapi nyelv közbejötté nélkül közzé.

A jogi adatbázisok sem hagyják a jog nyelvét érintetlenül. Ez elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a jogi korpusz uralásának hamis tudatát erősítik. Hiszen ha bármit meg tudunk találni egy ezred másodperc alatt, akkor könnyen gondolhatjuk azt, hogy „uraljuk” a szöveget. Addig nem ismert jogeseteket találhatunk⁴⁴, rádöbbenhetünk, hogy a jog egy kifejezést többféle értelemben használ, sőt követelhetjük ennek a többféle használatnak a megszüntetését.⁴⁵ De legfőképp a kontextus nélküli keresésnek nevezhető jelenség kezd elharapózni a jogi adatbázisok világában. Magam is tapasztalom, de az amerikai jogi forráskutatási szakirodalom⁴⁶ is felhívta a figyelmet arra, hogy a joghallgatók és a jogászok is elkényelmesednek a jogi forráskutatás során, mert úgy szeretnék jogi problémákra választ kapni, ahogyan azt a nagy internetes keresőkben megszokták: beütik a jogi problémát a keresőbe, és megkapják rá a választ. Ez bizonyos esetekben működik is, sőt ezekhez még a jogi adatbázisokat sem kell használni, mert maguk az internetes keresők képesek bizonyos típusú jogi problémákat „megoldani”⁴⁷. Ezek főként az egyszerű, célzott keresések, amelyekben egy adatra, számra keresünk, vagy olyan típusproblémák, amelyeknek a megoldásait már valaki megtalálta, a jogi nyelvi átfordítási folyamatot már elvégezte, és ezt közzé is tette az interneten. Ugyanígy: a kontrolljog világában egyre gyakoribb lesz majd, hogy a Google bőven elegendő lesz a problémák megoldásához. Ha azonban nem egyszerű adatokat, vagy típuseseteket keresünk, és a problémánk a társas térben keletkezett, az internetes keresők valószínűleg nem fognak működni. Ilyenkor a jogi forrásokhoz kell fordulnunk, okosan végig kell gondolnunk az esetünket, és a saját előismereteink, és a források összeolvasásának, és persze erkölcsi érzékünk „használatának” segítségével kell megoldást keresnünk.

⁴³ Az dokumentum-előállító szoftverek szövegdarabokból rakják össze a szerződést. Szellemes ismertetésüket ld. Richard Susskind, i.m., (40. l.j.) 88

⁴⁴ Kuh, Katrina Fisher: Electronically Manufactured Law, 22 Harv. J. L. & Tech. (2008-2009) 223. Kuh arról ír, hogy a jogászok az adatbázisok megjelenéséig egy ügyben jól körülhatárolt jogeset-halmazzal dolgoztak. Azt adatbázisok láthatóvá tettek egy sor marginális jogesetet, és ez jogi eljárást olykor „szélmalomharccá”, azaz nem létező érvek elleni küzdelemmé változtatja.

⁴⁵ Blutman L. - Görög M.: Alapvető alanyi jogi pozíciók a Polgári Törvénykönyvben, Jogtudományi Közlöny 2013/6. 279.

⁴⁶ Greenberg, Sanford N.: Legal Research Training: Preparing Student for the Rapidly Changing Environment, Legal Writing: The Journal of Legal Writing Institute, (2007) 260, 52. l. ábjegyzet

⁴⁷ Zódi Zsolt: Is Google Useful for Solving Legal Problems? A 3rd Göttingen Colloquium on ICT/IP law-n, (2011) tarott előadás vázlat, <https://docs.google.com/file/d/0B04RfITjZolJMTYzMml3NDItZWVhZi00MjhjLTk0MzktOWZmNTczM2QxZGVh/e dit?pli=1>, 26

Végső konklúzióként tehát mit lehet mondani? Egyetértek Crystal professzorral⁴⁸: a számítógép és az internet a nyelv, így a jogi nyelv *alapstruktúráit* nem nagyon változtatta meg. Az ítélkező automata számára preparált művi jogi nyelv nem jött létre, és nem is fog. Ami megváltozott, az egyrészt az, hogy a kontrolljog megjelenése nyomán a partikuláris, és sokszor a matematika és a logika nyelvezetét és gondolkodását használó szakmai nyelvek egyre erősebben benyomulnak a jogi korpuszba, és mennyiségileg szinte kiszorítják a „hagyományos” jogot. Mivel ez a jog könnyen algoritmizálható, (sőt, gyakran a szabály alapformája eredetileg matematikai formájú), a jog nyelvében egyre szemérmetlenebbül jelenik meg a pőre logicizált nyelvezet. Másrészt, a jogi adatbázisok a szövegek uralásának hamis tudatát alakítják ki. Ez az uralás az időről időre bekövetkező tisztítási és egységesítési hullámokban ölt testet, amelyek azonban valójában csak a felszínt kapargatáka. Úgy vélem ugyanis, hogy a jog a modern államban annyira heterogén lett, olyan sokféle társadalmi csoport, szakmai érdek és szabálytípus mozaikszerű, töredezett elegye, amelyben, a talán régen sem létezett „értelmi egységet”, és nyelvi homogenitást már soha nem lehet létrehozni.

⁴⁸ Id. 3. l.j.